

b) Az ókori Görögország

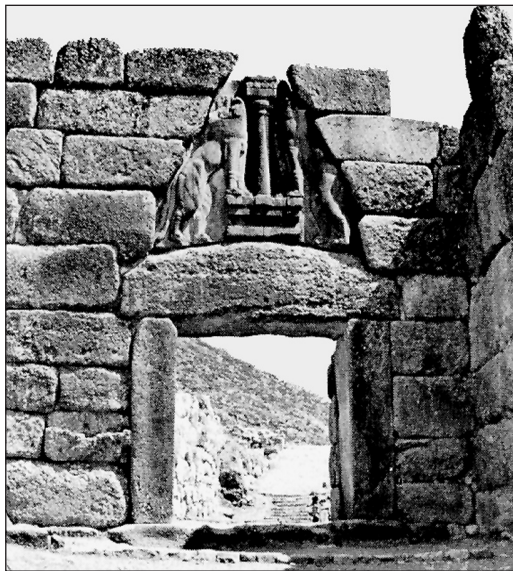
31. A görög bevándorlás és a kezdetek

Az ókori Hellasz, ahogy Görögországot nevezték, magában foglalta a Balkán-félsziget déli részét, az Égei-tenger szigetvilágát, Krétát, Ciprust, a Fekete-tenger partvidékét, Itália déli partjait és Szicília keleti felét. Ezeket a területeket nem egy időben szállták meg, hanem fokozatosan, több hullámban. Anyaországnak mindenesetre a Balkán déli része tekinthető, és ennek földrajzi viszonyai nagy hatást gyakoroltak a görög fejlődésre. A hegyektől szabdaltnak terület mellett, ahol meglehetősen kis medencék teszik csak lehetővé a mezőgazdasági kultúrát, az erősen tagolt tengerpart eleve megszabja a hajózás rendkívüli jelentőségét.

I. A görög bevándorlás a Krisztus előtti második évezred kezdetén az **indogermán** népvándorlás egyik részeként indult meg. Májig nincs eldöntve, hogy melyik irányból és milyen úton jöttek, hogy szárazföldi vagy tengeri utak felhasználásával. A tudományban ez még vitatott kérdés. Törzsi szervezetben éltek, földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkoztak, és bár több nyelvjárást beszéltek, ekkor általában **akhájoknak nevezték magukat**. A balkáni területek megszállása után birtokukba vették Kréta szigetét, de

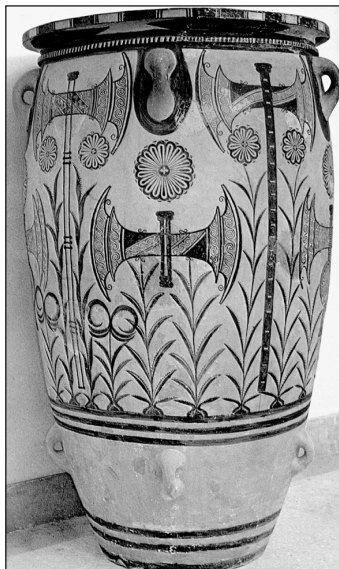
az ottani civilizációt érintetlenül hagyták, illetve átvették. A terjeszkedés további állomásai az égei szigetvilág néhány szigete és Ciprus voltak, de feltételezik, hogy egyes görög vállalkozások Egyiptomban is próbálkoztak. Ennek a korszaknak gazdag forrásanyaga van, mert **számos tárgyi emlék** maradt meg, és egy speciális görög írásmód – a tudósok **lineáris B írásnak** nevezik – több helyen értékes feljegyzéseket őrzött meg a korai görögök nyelvén.

A püloszi ásatásoknál találtak rá a fejedelmi levéltárra, amely „szerencsére” leégett, és így az ideiglenesnek szánt feljegyzések, amelyeket agyagtáblákra írtak kiégték és fennmaradtak. Ezek a feljegyzések a királyi gazdaság intézkedéseire vonatkoztak: nyugták, elszámolások kitűnő betekintést engednek ennek a kornak a

Mükénéi oroszlánkapu.

31. A görög bevándorlás és a kezdetek

Krétai edény.

gazdasági és társadalmi életébe. Az írást eleinte nem értették, de az 50-es évek elején amerikai felderítő tisztek – akik a háború alatt a titkos írások megfejtésével foglalkoztak – megoldották a lineáris B írás rejtélyét, ami a kutatásnak rendkívül értékes anyagot szolgáltatott.

II. A tárgyi emlékek között a városállamok maradványai: Mükéné, Tirünsz, Pülosz, Orchomenosz és Athén ennek a kornak jellegzetes települései voltak. Mivel a legfontosabb városállam Mükéné volt, ezért a görög történelemnek ezt a legelső korszakát, amely a XII. századig tart, **mükénéi korszaknak** szokták nevezni. Nézzük meg akár a mükénéi, akár a tirünszi építkezések romjait, s ezekből az épületekből messzemenő következtetéseket vonhatunk le. Az egyik tényező, hogy Mükénéből szó szerint átlátni Tirünszbe, ami azt jelenti, hogy ezek a **mükénéi államok igen kis**

területtel rendelkeztek, és ezeknek a lakossága sem lehetett nagyszámú. Ha a falak hallatlan vastagságát és masszív voltát nézzük, akkor arra kell következtetnünk, hogy ez **a kor nem lehetett túl békés**, ha ilyen falakkal kellett védekezni. De a falak méreteiből más következtetést is levonhatunk, nevezetesen azt, hogy **rendkívüli hatalom** kell ahhoz, hogy ilyen kevés lakos ilyen hatalmas építményeket hozzon létre. A falak ugyanakkor az építészet s a technika történetének is értékes alkotásai, mert hatalmas faragott kövekből rótták össze azokat vakolat nélkül, tehát a pontos faragás s a kövek természetes súlya tartotta őket össze – immár több mint három és félezer éve. A mükénéi várban feltárt királyszerű gazdag leletanyaga ugyancsak az igen erős hatalmat igazolja. Egyes sírokban több kilónyi arany mellékletet találtak.

III. Az írott emlékek ezt a képet jól kiegészítik. A királynak rendkívüli hatalma volt, ekkor **szinte istenként tisztelték**. A földbirtok egy része is az ő tulajdonában volt, de voltak magánnagybirtokosok is. A parasztnak volt saját földjük, de bérelhettek a nagybirtokosoktól is. A kézművesek túlnyomó többsége a király udvarában élt és dolgozott a királyi gazdaság vezetőinek utasítása szerint. A kereskedelem nagy része szintén a király udvarának irányítása alatt állt, mert elsősorban az ipari nyersanyagok beszerzése és az olcsó élelmiszerek behozatala volt a feladata. Tehát általában nem az egyének kereskedtek, hanem az állam, görög nevén a polisz. A politikai hatalom a bronzfegyverekkel jól felszerelt harcos

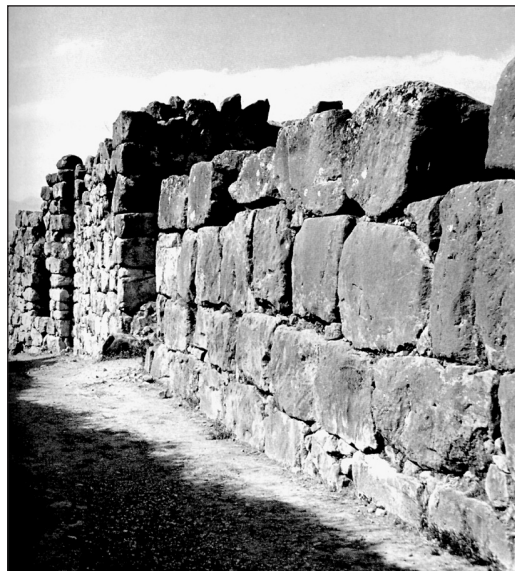
31. A görög bevándorlás és a kezdetek

előkelők, görög nevén arisztokraták kezében összpontosult, nekik érdekükben állt, hogy vagyonukat háborús zsákmányokkal is gyarapítsák. Így gyakori volt az egyes poliszok közötti harc, de a legtöbbször több város szövetkezett egy-egy hadi vállalkozásra. Ezeknek a vállalkozásoknak egyik fő szervezője éppen Mükéné királya lehetett.

„Pi-me nyájai: Pi-me-ta-tól 200 kos, Kupriostól 50 kos, Alkmawostól 120 kos, Ko-ru-no-tól 100 kos... Ke-sa-me-no-tól 40 anyajuh, Purvinostól 55 nőstény kecske... Élelmiszer beszolgáltatás: A király részére átvette a raktáros: 1968 liter árpa... 144 liter liszt, 384 liter olaj... 12 liter méz, 120 liter füge, 1 ökör, 26 kos, 6 anyajuh, 2 kecskebak... 1 hizott disznó, 6 koca, 372 liter bor...”

(Részletek a püloszi feljegyzésekből)

IV. A legismertebb ilyen vállalkozás a **trójai háború** volt, hiszen **Homérosz** ezt **Ilíasz** című eposzában megénekelte. Mind Homérosz személye, mind a trójai háború nagy vitákat váltott ki az utókorban. Ennek az úgynevezett homéroszi kérdésnek azonban ma már igen sok része tisztázott. Homérosz a trójai mondakör anyagát dolgozta föl. A mondák a történelmi valóság alapján keletkeztek, mert valóban a XII. századi nagy népmozgás idején – valószínűleg abba diplomáciailag bekapcsolódva – zajlott le a görögség talán utolsó nagy közös hadjárata. A régészek Tróját is feltárták, kimutatva, hogy 3000-től kezdve létezett a város. Több pusztulást és újjáépítést átélt. Tizenegy fő építési szakaszt állapítottak meg, ezek közül a Trója VI. maradványai a költő előadásával meglehetősen összeillenek. Ez a városfal időben is megegyezik az eposz megjelölte korszakkal. Homérosz eposza rendkívül értékes irodalmi alkotás, de ugyanakkor

Tirünsz ciklopszfalai.

igen értékes történeti forrás is, igaz, nem elsősorban azé a koré, amit megírt, hanem a saját koráé, mert minden művész a saját korának mintájára képzelte el a múltat is. Homérosz saját korának, a 800-as éveknek szemüvegén át nézte és látta a múltat is.

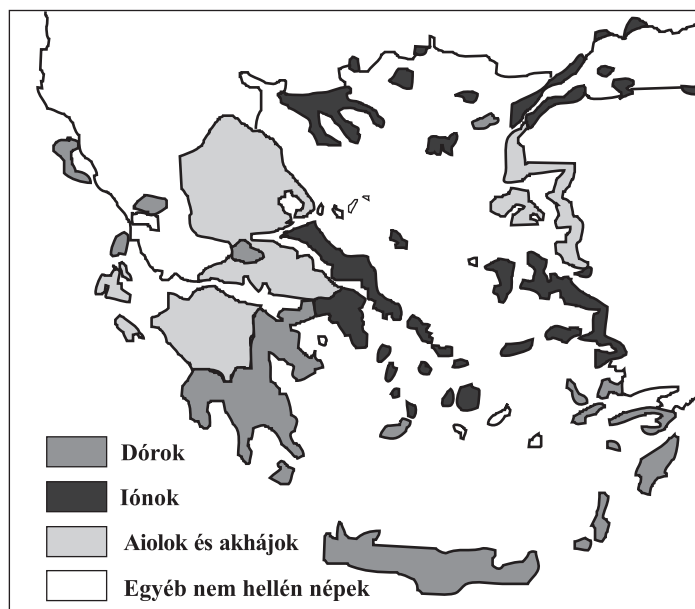
*Tróját a múlt század 70-es éveitől kezdve **Schliemann Henrik** gazdag német kereskedő tárta fel először. Ő a görög múlt nagy csodálója, módját ejtette, hogy bebizonyítsa: Homerosz eposza nem pusztán kitalálás, hanem annak valóság alapja van. Így talált rá hosszabb kutatás után a kis-ázsiai Hissarlik dombra, ahol rálelt a romokra. Természetesen abban az időben az ásatási technika még nem volt tudományosan eléggé megalapozva, így nem tudta megállapítani, hogy az általa kiásott rész egy sokkal korábbi építési periódusból való. Az 1930-as évek ásatásai viszont tisztázták ezeket az időrendi kérdéseket. Schliemann nemcsak Trója létét bizonyította be, hanem Mükéné ásatásában is oroszlánrészt vállalt.*

32. Az átmenet kora

Azok a hatalmas népmozgások, amelyekkel „tengeri népek vándorlása” néven már többször találkoztunk, tulajdonképpen a Kárpát-medencéből indultak ki dél felé, és megmozdították a Balkán lakóit is. Láttuk, hogy a trójai háború is ebbe a népmozgásba kapcsolódott be.

I. Természetes, hogy az észak felől Hellasz irányában ható nyomás a görögség legészakibb részén élő **dór** törzseket mozdította meg. Annál is inkább, mert a dórok még nem voltak ebben az időben városalkotók, igen harcias és elszánt törzseik tehát nagy erővel zúdultak a tőlük délre lakó és a civilizáció

meglehetősen magas fokán álló görög világra. Így az úgynevezett **dór vándorlás** hatalmas pusztítást okozott, és az egész félsziget arculatát megváltoztatta. Ahogy az lenni szokott: nagy vészhelyzetekben a lakosság egy része elmenekül és új hazát keres, mások a továbbélés reményében maradnak és bevárják az eseményeket. Maguk a dórok pusztítva végigvonultak Hellaszon és a déli részekén – beleértve Krétát, Rhodoszt és a déli égei-tengeri szigeteket – telepedtek meg. Az előlük menekülő görögök a kis-ázsiai partvidéken találtak menedéket, és a parton, illetve a félszigeteken hoztak létre új településeket, az úgynevezett görög gyarmatokat. Ezt a kitelepülést **ión vándorlásnak** nevezik a menekülők ión nyelvjárása alapján, és az egész régiót **Ióniának**. Az ettől északra letelepültek görög nyelvjárásáról az ottani régiót **Aiolisznak** hívják.

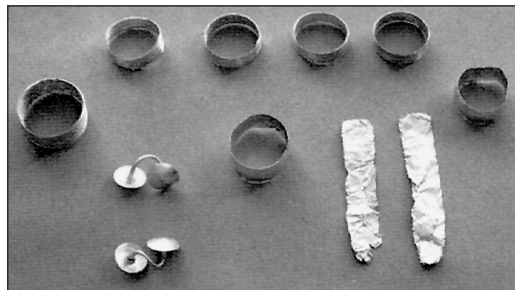

Görög nyelvjárások térképe.

32. Az átmenet kora

II. Ha az új kis-ázsiai települések régészeti emlékeit vizsgáljuk, akkor nyoma sincs hatalmas várfalaknak, királyi palotáknak és egyéb nagy építményeknek, mert a település során már nem a társadalmi rang és pozíció játszotta a főszerepet, hanem a **rátermettség**. Nem voltak érvényesek a hazai törvények és szokások, de éppen az idegen környezet miatt sürgősen ki kellett alakítani az élet új szabályait, hogy az új település életképes legyen. Ez alig 200 évvel későbbi időben történt, a zsidóknak Egyiptomból való kimenekülése. És ahogy Mózes a törvények megalkotásával a zsidó nép új kereteit alakította ki, úgy most is egy egészen új szerkezet, az **önmagát kormányzó közösség** jöhetett létre. Mindkét esemény rendkívül jelentős hatást gyakorolt a jövőre! Az így alapított „gyarmatok” megtartották a kapcsolatot az anyaországgal, illetve a telepítő várossal, ami mindkét fél számára előnyös volt, mert lehetővé tette a barbár piac bekapcsolását (a görögök a nem görögöt nevezték barbárnak).

III. Az anyaország számára a dór vándorlás a **nagy hanyatlás** korát hozta. A **király hatalma jelentősen kisebb lett**, amit a tanácsadó arisztokrácia korlátozott. Az **ügyintézés sokkal egyszerűbb lett**, így nem is volt szükség az amúgy is bonyolult lineáris B írásra. A fényűző királyi udvarok is megszűntek, **az ipar jelentősen hanyatlott**. A fennmaradó iparágak néhány mesterségre korlátozódtak. Fazekas-, ács-, bőrműves és néhány fémműves mesterség ki tudta elégíteni a lényegesen csökkent igényeket. A **mező-**

Sírokban talált ékszerek.

gazdaságban is kisebb lett a termelés, de a hanyatlás korántsem volt olyan nagy. Ebben a korban a bronzkori hatalmak gyengülése lehetővé tette a föníciai városok előretörését, ami komolyan sújtotta a görög tengeri kereskedelmet is. Az iparos-kereskedő elem számának csökkenése **leegyszerűsítette a társadalom szerkezetét**, mert a földbirtokos arisztokrácia és a parasztság lett a legszámottevőbb elem. Ezzel párhuzamosan **a társadalmi függés is csökkent**, és az egyéni gazdálkodás esélyei megnöttek, de ezt eleinte még nem tudták kihasználni, ám a jövő szempontjából ennek is igen nagy volt a jelentősége.

IV. A hanyatlás egy ideig lebontotta az addigi kereteket, de egy idő múlva új jelenségek mutatkoztak, ami új lehetőség kibontakozását indította el. A lakosságszám növekedése egy idő múlva a termőföld szűkössége mellett arra kényszerített egyes közösségeket, hogy **belterjes gazdálkodásra** térjenek át, ami azt jelentette, hogy kis területen nagy munkaerő-ráfordítással és sajátos szakképzettséggel nagy értéket képviselő termékeket hoztak létre. Ilyen volt elsősorban az **olaj és a bortermelés**. Ehhez ugyanis sajátos éghaj-

32. Az átmenet kora

Váza a IX. századból.

lat és kiemelkedő szaktudás kell. Mindkét áru jól tárolható, hajón könnyen szállítható, és a barbár világ nagy vevőként jelentkezett. Ellenértékként gabonát, épületfát és más nyersanyagokat szállítottak. Ezek viszont a **külterjes gazdálkodás** termékei voltak. Vagyis nagy területen viszonylag kis munkabefektetéssel és nem túl nagy szakértelmet kívánva előállíthatók voltak. A barbár előkelők szívesen áldoztak ezekből az árukból nagy mennyiséget, csak hogy hozzájuthassanak a görögök kiváló termékeihez. Így **a kereskedelmi haszon** – ráadásul a görög hajózás is fellendülőben volt – **a görögök javára alakult.**

V• A kereskedelmi mérlegnek a görögök javára billenése rendkívül nagy horderejűnek mutatkozott az egész későbbi jövő szempontjából. A felhalmozódó értékek révén **nagyobb**

görög városok jöhettek létre, mert gabonaszükségletüket könnyen fedezni tudták. Ennél még fontosabb, hogy **a parasztság helyzete megváltozott**, mert önálló gazdálkodóként **megjelent a városok piacain**, és ott eladta áruit. Ez óriási változást jelentett, hisz addig a város élelmezése a parasztok ellenszolgáltatás nélküli adójából és vámjából került ki. A paraszt passzív fél volt, aki a vezetőket és a városi lakosságot elnyomóinak és kizsákmányolóinak tekintette mint természetes ellenségeit. Most **a paraszt önálló polgárrá lett**, aki önként jelent meg a piacon mint eladó és vevő, és aki **a közéletben is szerepet vállalt**, amikor a száraz évszak beköszöntével a mezei munkákban szünet állt be. Az új gazdasági és társadalmi viszonyok **feltámasztották az írásbeliség iránti igényeket** is, de most már nem a bonyolult régi írást használták – amit el is felejtettek –, hanem a föníciaiaktól átvett modern és általuk kibővített írást. Közben Asszíria felemelkedése a föníciai városok korlátozását is magával hozta, amit a görög tengerészek jól ki tudtak használni, és így **a tengeri kereskedelem a Égei-tengeren szintén fellendült.**

A hanyatlás és a régi szerkezet lebomlása végső eredményeiben egy új, addig nem tapasztalt társadalmiszerkezet kialakulását tette lehetővé. A piacgazdaság a szolgaságot a szabadsággal váltotta fel.